

FRANS WILLEM VERBAAS

SUSTER BERTKEN

Het wonderlijke verhaal van de Utrechtse kluizenares
die zich 57 jaar lang vrijwillig liet opsluiten

ROMAN

Het jaar 1511

Maria-Tenhemelopneming

Halverwege de priem begint iemand te kuchen bij het venster tussen mijn kluis en het koor. Ik hoor meteen dat het koster Beijer is. Hij vraagt of hij mag storen, maar ik negeer hem. Hij kent me, hij begrijpt dat hij moet wachten tot ik klaar ben. Na het sluiten van het getijdenboek kom ik moeizaam uit de bidstoel overeind. De knieën willen niet erg vandaag. Ik ga achter het gordijn staan en vraag hoe de koster het vanmorgen maakt. Hij antwoordt dat hij vroeg is opgestaan om de voorbereidingen voor de hemelvaart van Maria te treffen.

‘Wie gaan vandaag hijsen?’

‘Koster Foec en ik zijn aan de beurt. We hebben de kattrollen gesmeerd met varkensvet en de touwen hebben we nagekeken.’

‘Maria boft met zulke hijsers.’

‘Dank u, suster Bertken.’

Ik kan hem niet zien, ik vermoed een verlegen glimlach op zijn gezicht.

Hij zegt: ‘Ik heb een brief voor u.’

‘Kijk aan, van wie?’

‘Pastoor Palinck heeft mij opgedragen de brief persoonlijk

aan u te geven. Zal ik de brief langs het gordijn schuiven?’

‘Doe dat maar.’

Wanneer ik de brief in handen houd, zeg ik: ‘Bedankt. En sterkte met hijsen straks, ook voor koster Foec. Zeg hem dat ik voor jullie zal bidden.’

‘Dat zal hij zeker op prijs stellen.’

‘En voor vanavond wens ik u en Anna veel plezier.’

‘Plezier?’

‘Zeg nu niet dat u en uw vrouw niet naar de Mariakermis gaan, die mij uit mijn slaap zal houden.’

‘Ik beloof dat we rustig aan zullen doen.’

Koster Beijer glimlacht vast opnieuw, terwijl hij het koor van de kerk afloopt.

De brief bestaat uit een zorgvuldig gevouwen en verzegeld vel papier en is met zwierige hand geadresseerd: *Aan de kluizenares van de Buurkerk*. Ik ontvang vaker brieven en briefjes, doorgaans haastig beschreven snippers perkament of stroken papier. Mensen schuiven die briefjes onder de smalle deur in het koor, en als het venster aan de straatkant openstaat, mikken ze een prop naar binnen. Maar een brief met een lakzegel heb ik nog nooit ontvangen. Om goed licht te hebben, ga ik bij de lezenaar onder het venster staan. Ik bestudeer het rode zegel dat als een bloedvlek aan het papier kleeft. Ik herken een paling die aan zijn eigen staart snuffelt, met daaromheen een krans van letters: *Iacobus Palinck Pastor Ecclesiae Christi*.

Ik verbreek het zegel en vouw de brief open. Mijn handen trillen een beetje, maar dat doen ze al langer dan vandaag. Ik weet al wat pastoor Palinck mij te zeggen heeft.

Het is geen kattenbel, de pastoor heeft beslist zijn best gedaan op het epistel.

Utrecht, Anno Domini 1511, op de vooravond van Maria-Tenhemelopneming.

Aan Berta Jacobsdochter

Geliefde kluizenares van de Buurkerk, vierenvijftig jaar geleden liet u zich, met toestemming van de toenmalige bisschop, de eerwaarde heer David van Bourgondië, insluiten in een kluis die u zelf had laten bouwen aan het koor van onze kerk. U verkeerde toentertijd in uw dertigste levensjaar. Sindsdien leidt u een devoot leven volgens de regel waaraan allen, die in beslotenheid van een kluis leven, zich dienen te houden. In uw boetedoening gaat u zelfs verder dan deze regel aangeeft: dag en nacht, zomer en winter draagt u hetzelfde habijt van grof geitenhaar op uw lichaam. Nooit draagt u kousen of schoenen. Zelfs tijdens de koudste dagen gebruikt u geen vuur. En u weigert vlees tot u te nemen of iets van zuivel. Hoewel u uw kluis nooit en te nimmer verlaat, verricht u tal van goede en heilige werken. Dag en nacht bidt u voor de Buurkerk en voor alle mensen die in of rond Utrecht wonen. Iedereen die zich aan uw straatvenster meldt, hetzij jong of oud, man of vrouw, poorter of vreemdeling, prelaat of bedelaar, staat u met milde wijsheid en gebed terzijde. Zo kon het gebeuren dat u, terwijl u zich aan vrijwel niemand laat zien, een van de bekendste en geliefdste personen bent geworden van niet alleen onze parochie, maar van heel Utrecht. Dat u in al die jaren als kluizenares nauwelijks door ziekte bent getroffen, zien velen als een bewijs van de welwillendheid waarmee de hemel op u neerziet. Met een beroep op uw nederigheid en vroomheid waag ik het om, mede namens mijn ambtsbroe-

der, pastoor Compostel, en de kerkmeesters van de Buurkerk, het volgende ter sprake te brengen. In de afgelopen maanden hebben u en ik aan het koorvenster van uw kluis al ettelijke malen gesproken over het onderwerp dat ik nu opnieuw moet aansnijden. Ik ben niet zo ongevoelig, dat ik uw weerstand toen niet heb bemerkt. Maar ter wille van de glorie van de Buurkerk, en daarmee ter wille van de glorie van de Heer van de kerk, van de almachtige God dus, kan ik niet anders dan de kwestie opnieuw aan u voorleggen, zij het dat ik dat nu niet doe in de vorm van een vraag maar van een gebod.

Sinds jaar en dag wordt met toestemming van onze bisschop, de eerwaarde heer Frederik van Baden, gewerkt aan de uitbreiding van het koor van onze kerk. Aan de noordzijde van het koor, pal tegenover uw kluis, worden momenteel het nieuwe zijkoor en de aanpalende kapel voltooid, beide gewijd aan Onze-Lieve-Vrouwe. Daarom is binnenkort de uitbreiding van de zuidzijde van het koor aan de beurt. Alle voorbereidingen zijn getroffen om op de plaats waar zich nu nog uw kluis bevindt, een zijkoor en een aanpalende kapel te bouwen, die zullen worden gewijd aan het Heilig Kruis. Daarom deel ik u hierbij mee, dat u uw kluis binnenkort moet verlaten. Uiteraard zetten wij de befaamde kluizenares van de Buurkerk niet op straat. Wij hebben al opdracht gegeven om een nieuwe kluis voor u te bouwen, naast de doopkapel, nabij de toren en de hoofdingang van de kerk. De omvang van de nieuwe kluis zal gelijk zijn aan die van uw huidige verblijf. Ook zal de nieuwe kluis geheel worden ingericht zoals u dat gewend bent of wenselijk acht. In feite veran-

dert er dus weinig voor u, behalve dan dat u binnenkort het heilige officie niet meer van dichtbij, maar van enige afstand zult meevieren. Wij vertrouwen erop dat u de rust van uw nieuwe woonplek zult weten te waarderen, want zo dicht bij het hoofdaltaar leven als u nu al vierenvijftig jaar doet, moet wel gepaard gaan met veel storende geluiden.

Omdat ik weet dat het wel en wee van de Buurkerk u boven alles gaat, zelfs boven uw persoonlijke verlangens en behoeften, twijfel ik er niet aan dat u zich gehoorzaam zult voegen naar hetgeen ik u in deze brief opdraag.

Binnenkort zal ik mij aan uw koorvenster melden om de kwestie, die ik in deze brief ter sprake breng, in een gesprek af te ronden. Tot die tijd groet ik u met de warme liefde die een broer voelt voor zijn zuster. Pastoor Jacobus Palinck

Ik vouw de brief weer dicht en plaats hem op de plank boven de tafel tussen de zandloper en het zilveren kelkje, met de woorden *Aan de kluizenares van de Buurkerk* naar voren. Ik begin heen en weer te schuifelen, want zitten doe je voor de duivel, maar staan en lopen doe je voor God, althans, als je in een kluis leeft. Ik doe zeven kleine stappen tot vlak voor het koorvenster, ik draai me om en doe zeven kleine stappen terug tot de muur aan de straatzijde, en begin dan weer opnieuw. Soms houd ik me even aan de tafel vast. Ondertussen dwaalt mijn blik door de schemerige kluis waar in vierenvijftig jaar amper iets is veranderd. Toen ik werd ingekluisd stond er een ander rijtje boeken op de plank boven de tafel, de deken van mijn bed is een paar jaar geleden vervangen en mijn zilveren kelkje had ik nog niet. Maar de bidstoel stond vierenvijftig jaar geleden waar

hij nu staat en hetzelfde geldt voor de kast, de tafel, de kruk, de lezenaar, het bed en de halfronde hoektafel waarop de waterkan staat en waaronder de kamerpot, beide van bruin, geglazuurd aardewerk. Het kruisbeeld hangt nog altijd aan dezelfde haak boven de bidstoel. Zelfs de schimmels en scheuren in het pleisterwerk keren na iedere verfbeurt terug in precies dezelfde patronen. In de beginjaren van mijn kluisleven waren er dagen dat ik dit vertrek haatte, omdat het iedere dag hetzelfde was. Inmiddels heb ik dit vertrek lief, omdat het iedere dag hetzelfde is. In mijn ouderdom is de gedachte aan het verlaten van deze kluis net zo onwerkelijk als de gedachte dat ik zonder huid zou moeten leven.

Het is niet goed dat ik mijn gedachten alle kanten laat opgaan. Het is beter dat ik mij op Maria richt, van wie we vandaag de hemelvaart vieren. Tot aan het begin van de mis herhaal ik fluisterend haar lofzang:

*Mijn ziel maakt groot de Heer,
en mijn geest verheugt zich in God,
omdat Hij heeft omgezien
naar de nederige staat van zijn dienares...*

Het gordijn, dat voor het koorvenster hangt, heb ik opzijgeschoven. De mis is al halverwege. Door de plooiën van mijn sluier heen zie ik haar opstijgen, de koningin van de hemel. Haar rug is recht en smal en blauw. Ze heeft haar armen half geheven, alsof ze niet kan kiezen tussen bidden en zegenen. Haar zoete kind houdt ze niet in de armen, dat is haar immers al voorgegaan naar de hemel, zij volgt slechts hem die zowel haar zoon is als haar meester.

In zijn kazuifel van glinsterend, blauw brokaat oogt pastoor Palinck veel koninklijker dan de koningin van de hemel in haar effen gewaad. Op amper tien voet van mijn

venster staat hij voor het hoogaltaar omhoog te kijken. Zijn mond hangt open, ik hoor hoe hij rappend ademhaalt. Hij is wel eens gezonder geweest. Gewoonlijk groet hij mij aan het begin van de mis vanaf het altaar met een buiging, waarna ik op mijn beurt vanachter mijn venster voor hem buig. Vandaag heeft hij dat ritueel overgeslagen. Hij doet alsof hij me niet ziet. Hij doet alsof al zijn aandacht uitgaat naar Maria, met wie het trouwens niet goed gaat, want halverwege de golvende gewelven van de kerk, ergens tussen hemel en aarde, stokt haar opnemings. Ze blijft hangen aan de twee touwen die met haken aan haar schouders zijn bevestigd. Dan, plotseling, zakt ze scheef en begint heen en weer te schommelen als een dobber in onrustig water. De koorzangers hebben niets in de gaten, die turen in opperste concentratie naar het grote muziekboek waar zij in een halve cirkel omheen staan. *O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria*, zingen zij.

Vanuit de hoogte, door het geopende luik in de gewelven, begint koster Beijer door het gezang heen te schreeuwen. 'Help, help dan toch! Koster Foec is onwel geworden... hij is onderuitgegaan... hij is onmachtig!'

De geestelijken op het koor kijken elkaar vragend aan.

De stem van koster Beijer klinkt steeds wanhopiger. 'Maria is te zwaar voor mij alleen... ik laat haar zakken... pas toch op!'

De koorzangers zingen door: *Ora pro nobis, sancta Dei genitrix*. Ze zouden, lijkt mij, op dit spannende moment beter voor dan tot de heilige moeder Gods kunnen bidden.

De neerdaling wordt ingezet. Eerst stukje bij beetje, schoksgewijs, maar al snel gaat de daling over in een vrije val. In de krappe ruimte tussen het koorhek en het hoogaltaar, daar waar de voornaamsten van de voornaamsten begraven worden, daar stort de hemelse koningin ter aarde.

De klap die het eikenhouten beeld maakt is meedogenloos hard, de nagalm in de kerk is dof en donker. Eindelijk zwijgen de koorzangers, maar nu zet het kerkvolk een keel op. Tot in de verste kapel en de hoogste nok van de Buurkerk vermengen zich het gegil van vrouwen, het geschreeuw van mannen en het gejoel van kinderen.

Nog een geluk dat er geen geestelijken stonden op de plek waar Maria is neergestort. Toch zijn sommigen van hen wel degelijk gewond geraakt door rondvliegende stukken hout. Een diaken ligt kermend op de grond. Een vicaris drukt een hand tegen een oog en staart met zijn andere oog verbijsterd omhoog. Een koorknaap voelt niet-begrijpend aan zijn hals en kijkt even later even niet-begrijpend naar zijn met bloed besmeurde hand. Van alle gewonden is Maria zelf er verreweg het slechtste aan toe. Haar beide armen zijn afgebroken, net als haar gesluierte hoofd dat over de grafstenen stuitert tot het ongeveer onder mijn venster tot stilstand komt. Als een dood beest ligt haar romp tegen het altaar. Pastoor Compostel is van de schrik over zijn kazuifel gestruikeld maar richt zich alweer op. Pastoor Palinck is ongedeerd gebleven. Hij zet de monstrans en het gouden altaarkruis die tijdens het ongeluk zijn omgevallen weer overeind. Zweetdruppels trekken vanaf zijn slaap een slakenspoor over zijn kwabbige kaak en nek. Het valt niet mee om op een snikhete augustusdag zo'n zware kazuifel te moeten dragen en dan ook nog eens mee te moeten maken hoe de koningin van de hemel voor je voeten in stukken uiteenspat.

Ik schuif het gordijn voor het venster en neem de sluiert van mijn hoofd. Ik begin heen en weer te schuifelen. Ik vraag me af hoe de arme koster Foec het maakt daarboven. Voor mij heeft het nooit gehoeven, dat ophijsen van een beeld tot in een luik dat speciaal voor Maria-Tenhe-

melopneming in de gewelven is aangebracht. Natuurlijk, spektakel trekt mensen. De Buurkerk wil in de pas lopen met haar grote zus de Dom, waar ze jaren geleden op het idee zijn gekomen om op Hemelvaartsdag een Christus op te hijsen. Onze pastoors en kerkmeesters willen mee in de vaart der volken en hebben hier dus ook zoiets bedacht. Maar waar is de eenvoud gebleven, de ingetogenheid, de rust?

De kerk is nog steeds vol rumoer, toch zet het orgel een *Ave Maria* in. De grote Mariaprocessie gaat dus gewoon door. De omgang zal gemaakt worden met een ander Mariabeeld, misschien wel met de veel kostbaardere Onze-Lieve-Vrouwe-Ter-Nood-Gods die talrijke wonderen op haar naam heeft staan. Men zal haar op een baar langs alle zes Maria-altaren in de Buurkerk dragen en daarna met haar de stad in trekken.

Zodra de processie de kerk heeft verlaten, pak ik mijn getijdenboek van de plank. Ik zoek de bij de sext behorende bijbelteksten en gebeden, en laat me voorzichtig op de bidstoel zakken. Ik ga doen waartoe de gezegende maagd speciaal op deze dag uitnodigt, ik stijg op in de geest in een poging dichterbij onze hemelse vader en zijn zoon te komen.

Tussen de sext en de none rust ik. Van slapen komt het vanmiddag niet. Zodra ik mijn ogen sluit, zie ik Maria ter aarde vallen, en wanneer ik mijn ogen openhoud, zie ik de kluis die pastoor Palinck wil afbreken.

Na het bidden van de none hoor ik voor de tweede maal vandaag koster Beijer kuchen. Ik begrijp dat de man zijn verhaal wil doen, en eerlijk gezegd wil ik zelf uit de eerste hand wel eens horen wat er is misgegaan.

‘Spreek, koster Beijer, ik luister.’

De stem die ik hoor, klinkt mat en vermoeid. 'Ach, suster Bertken, wat moet een man zeggen, die vanmorgen vroeg nog wakker werd als een van de koster van de grootste parochiekerk van Utrecht, en die vanavond naar bed gaat als de man die de moeder Gods te pletter heeft laten vallen?'

'Wanneer er sprake was van overmacht, zullen de mensen u het ongeluk niet euvel duiden, en dat moet u zelf ook maar niet doen.'

'Maar God... God zal mij kwalijk nemen wat ik met de heilige maagd heb gedaan.'

'Ik weet zeker dat God uw berouw ziet en waar berouw is, is vergeving. Maar wat heeft zich vanmorgen toch afgespeeld daarboven in de gewelven?'

'Ach, we hadden alles zo goed voorbereid! De stevigheid van de haken in de schouders van Maria hadden we gecontroleerd, net als de dikte en lengte van de touwen en de katrollen hadden we nog eens goed ingevet. Maar de mens wikt en God beschikt. We waren amper begonnen met hysen, of koster Foec ging door zijn rug. Het was alsof iemand een speer in zijn rug stootte, vertelde hij me later. Het enige waartoe hij nog in staat was, was zich laten vallen. Hoe de hemelvaart van Maria vervolgens op een drama uitliep, hebt u vanuit uw kluis kunnen zien en horen. Na het ongeluk snelden andere koster toe. Ze hebben Foec op een draagbaar gelegd, maar op de smalle trappen van de toren konden ze amper uit de voeten met hun onhandige last, en daarom hebben ze Foec achtergelaten in de eerste torenkamer die ze tegenkwamen. De arts Boechout is erbij gehaald. Die heeft verklaard dat alleen God of de tijd een rug kunnen genezen. Hij heeft een medicijn tegen de pijn achtergelaten. Inmiddels is de vrouw van koster Foec bij haar man. Ze zal een flinke klus aan de verzorging hebben, want hij is nog niet

eens in staat om zich op zijn zij te keren. Plassen zal wel lukken, maar dat wordt nog wat als hij straks moet poepen. U moet maar veel voor hem bidden.'

'Dat zal ik doen. Ik heb begrepen dat de Maria-processie is doorgegaan?'

'Ik heb niet meegelopen, maar ik hoorde dat de omgang rustig is verlopen. Rustiger dan het vorige jaar in ieder geval, toen kwajongens Onze-Lieve-Vrouwe met bikkels en kluiten bekogelden. Misschien hebben de hondsdagen een handje geholpen, het is alsof over de stad vandaag een laag warme gerstepap ligt, zo dik en warm is de lucht, veel te benauwd om kattenkwaad uit te halen. Het kan ook dat de oorlog met IJsselstein en de Hollanders ervoor zorgt dat de jeugd van Utrecht dit jaar geen trek heeft in gedoe binnen de stadsmuren.'

'Misschien is zelfs de jeugd geschrokken door de val van Maria.'

'Wie weet, suster Bertken. Zelf heb ik alleen het slot van de processie meegemaakt, toen de pastoors met de leden van de Onze-Lieve-Vrouwebroederschap brood en peren uitdeelden aan de behoeftigen. Ook dat is ordelijk en hartelijk verlopen. Ik heb voor u trouwens ook een peer meegenomen. Mag ik hem u aanreiken?'

Ik steek mijn hand langs het gordijn en als ik hem weer terugtrek, ligt er een gave peer in, zonder enige smet. De koster heeft een van de mooiste vruchten voor mij bewaard. Ik zeg: 'Bedankt, koster Beijer. Ik hoor aan de straatgeluiden dat de kermis al aardig op gang begint te komen.'

'Mijn vrouw en ik slaan dit jaar maar over.'

'Niet te veel tobben, koster Beijer! God zegene u en uw vrouw.'

'Dat zou mooi zijn, suster Bertken.'

Gewoonlijk zet ik na de none het venster aan de straatkant open, zodat stadgenoten mijn oor kunnen lenen, maar vandaag sla ik over. Er is te veel gebeurd. En de kermis zorgt voor te veel herrie, van vrijuit spreken of werkelijk luisteren zal toch geen sprake zijn. Ik pak mijn psalmboek, door mijzelf ooit overgeschreven op vellen dun perkament, en lees.

Wanneer ik merk dat ik alleen nog met mijn hoofd lees en niet meer met mijn hart, zet ik het boek terug op de plank. In dezelfde beweging keer ik de zandloper om. De vrije conversatie is begonnen. Zolang het zand loopt, sta ik mijzelf toe vrijuit te converseren met mezelf, in mezelf, over mezelf, over wat zich maar aandient. Dat ene glas zand is het eiland in de zee van mijn godgewijde leven. Meer dan dat ene glas zou niet verstandig zijn, dan zou ik terecht komen in een woestijn waarin ik onherroepelijk zou verdwalen.

Ik begin te schuifelen.

Ik denk na over Maria. Ik vraag me af of haar val betekent dat zij zich van deze kerk heeft afgewend, misschien van deze stad.

Ik denk na over het bevel mijn kluis te verlaten. Ik vraag me af of dat betekent dat de hemel niet meer met welwillendheid op mij neerziet, zoals pastoor Palinck het in zijn brief zo fraai verwoordt.

Ik schuifel op en neer, ik hink met mijn oude spillebenen op verschillende gedachten en kom geen stap dichterbij de verlossing die ik zoek. De verwarde mensen die hier dagelijks om raad komen, moesten eens weten hoe verward ik zelf soms ben. De vesperbel verlost me van de vruchteloze conversatie met mezelf.

Metten, lauden, priem, terts, sext, none, vespers, complete, alle acht steevast afgesloten met drie onzevaders

en weesgegroeten. Als de zandloper een eiland is in de zee van mijn bestaan, dan zijn de getijden mijn ankerplaatsen.

Ik drapeer de sluier over mijn hoofd en schuif het gordijn open. Een vicaris zet de vesperviering in. Ik ken hem niet, hij is jong, een nieuweling, nog niet geroutineerd. Ik zie hoe hij zijn best doet om elk woord dat hij uitspreekt te menen, te geloven.

Na de vespers is het tijd voor de tweede maaltijd van de dag. Ik dek de tafel, neem plaats, sla een kruis. Anna, koster Beijers vrouw, heeft gisteren bonen gebracht. Voorzichtig kauw ik met de paar kiezen die ik nog heb. Net als gisteren proef ik dat ze de bonen heeft bereid in water waarin ze eerder vlees heeft gekookt. Het is natuurlijk goed bedoeld, maar ik zal haar erop aanspreken. Na het nuttigen van de bonen drink ik een beker water waar ik eerst een paar wriemelende, rode wormpjes uit lepel. Daarna snijd ik de peer van koster Beijer in stukken en eet hem langzaam op. Ik dank God voor de bonen en voor het water en voor de peer en voor de goede bedoelingen van Anna.

De complete ten bid ik gekniel op de bidstoel. Na de voorgeschreven gebeden bid ik ook voor stad en land, voor behoeftigen en zieken, en voor koster Foec en zijn vrouw in de torenkamer. Ik kom moeizaam weer overeind, het bederf in mijn gewrichten neemt toe.

Met de complete ten begint de nacht. Ik knoop mijn wimpel los en strijk met een hand over mijn hoofd om te voelen of Anna binnenkort het scheermes ter hand moet nemen. Vanonder de hoektafel haal ik de kamerpot tevoorschijn, doe mijn gevoeg, zet het deksel er weer op en zet het ding terug. Omdat de dagen lang zijn, is er geen kaars die gedooft moet worden. Een deken is niet nodig met deze hitte, een slaapmuts zou ook te warm zijn.

Ik lig op mijn rug en vouw mijn handen op mijn buik. Dionysius de Kartuizer schrijft dat naar bed gaan een verwijzing is naar de begrafenis die ons ooit te wachten staat. De slaap als voorproef van de dood. Ook de ceremonie van mijn inkluising, indertijd, was die van een begrafenis. Wachtend op de slaap overweeg ik de kruiswoorden van Jezus. Een mug vliegt nijdig zoemend boven mijn bed. Ergens in de verte herhaalt een doedelzakspeler eindeloos dezelfde zeurderige melodie. De kermisgasten onder het straatvenster worden almaar luidruchtiger. Na het luiden van de waakklok begint een dronkenlap te bazelen: 'Suster Bertken, genoeg gevast, genoeg gebeden! Kom naar buiten, klap je handen stuk, leef zonder juk, drink je een ongeluk!' Een maat doet er nog een schepje bovenop: 'Suster Bertken, wat lig je daar alleen in bed? Ik weet het goed gemaakt: ik zal jouw mossel wassen, dan mag jij mijn kloten kussen.' 'Jij zot, jij dwaas!' schreeuwt een vrouwenstem. 'Zo spreekt men toch niet tegen de kluizenares van Utrecht!'

Ik fluister het eerste kruiswoord: *Vader, vergeef het hun, want ze weten niet wat ze doen.*

Alleen de hemel ziet de glimlach om mijn oude lippen.

Sint-Helenadag

Ik hoor het geluid van de sleutel die wordt omgedraaid. De smalle deur naar het koor zwaait open. Vanwege haar forsheid moet Anna zich zijwaarts door de deuropening wurmen. Ze sluit de deur meteen achter zich. Onder de gehaakte muts ziet haar ronde gezicht rood van inspanning en hitte. Haar donkerbruine ogen, die dicht op elkaar in haar gezicht zijn geplaatst, kijken vragend rond. Ze zet haar rieten mand op tafel en haalt daaruit een stapeltje gewassen lappen, twee wimpels, een slaapmuts, een klein brood,

een paar appels en pruimen, en als laatste een in een doek gewikkelde pot. Ze deelt mee dat die pot de komende dagen grutten met ui schaft. Ze vraagt of de bonen goed waren.

‘De bonen waren smakelijk, iets te smakelijk zelfs. Vergis ik me, of heb je de bonen gekookt in vleesnat?’

Anna lacht haar gele tanden bloot. ‘Geen mens kan een leven lang zonder vlees, zelfs de kluizenares van de Buurkerk niet.’

‘Je bezorgdheid is prijzenswaardig. Je weet dat ik een heilige gelofte heb afgelegd niets te eten of drinken dat van een dier komt?’

‘Van alleen bonen kan zelfs een heilige niet leven.’

‘Ik ben geen heilige en God heeft mij zonder vlees en melk vierentachtig jaar laten worden.’

‘Het zou zomaar kunnen dat God mij de opdracht geeft om u heimelijk bij te voeden.’

Ik schud mijn hoofd en begin over iets anders. Ik informeer naar het welzijn van koster Beijer, en naar de toestand van koster Foec. Anna vertelt dat haar man zich de eerste dagen na het ongeval met Maria vreselijk schaamde. ‘s Nachts lag hij te tollen, overdag durfde hij het huis amper te verlaten. Maar inmiddels slaapt hij de hele nacht weer door, en als een man goed slaapt, dan is het ergste wel achter de rug. De rug van koster Foec is een ander verhaal, die wil maar niet genezen. Hij kan zich nog steeds nauwelijks bewegen. Hij zit, of liever: hij ligt nog vast in de torenkamer, samen met zijn vrouw. In één adem door, want Anna is een wervelwind van vlees en bloed en geluid, vertelt ze dat er een vredesakkoord met IJsselstein ophanden schijnt te zijn, en dat zij en haar man in de kosterwoning boven de sacristie horendol worden van de rumoerige bouwwerkzaamheden.

Ik leg vuile wimpels, waslappen en een slaapmuts in haar

mand. Anna vraagt wanneer ze mijn habijt eens zal wassen. Ik denk even na en zeg dat het habijt voor het laatst gewassen is na het octaaf van Driekoningen, dus binnenkort moet het maar weer eens. Ik vraag of ze tijd heeft om mijn hoofd te scheren. Dat is goed, dus giet Anna water uit de kruik in de houten schaal en pak ik het scheermes uit de kast.

Ze begint om me heen te draaien, scherend, babbelend. Haar grote, stevige handen duwen mijn hoofd voorzichtig naar voren, naar links, naar rechts, 'en nu weer even uw hoofd recht houden alstublieft'. Terwijl mijn hoofd, slapen en hals worden beroerd door de vingers van Anna, houd ik mijn ogen gesloten. Haar lichaamsgeur is tegelijk zuur en zoet. Door haar aanwezigheid is het nog warmer in de kluis. Zonder het te vragen scheert ze ook de haren die aan mijn kin groeien weg. Lachend zegt ze dat ik nu zo glad ben als een appel.

Terwijl ze het water weg laat lopen door het gootje in de muur aan de straatzijde en de schaal opbergt in de kast, wikkel ik de wimpel weer om mijn hoofd.

Terloops vraagt ze me wanneer ik voor het laatst mijn gezicht heb gezien in een spiegel. Ik antwoord dat ik mijn gezicht voor het laatst heb gezien vlak voordat ik naar het Jeruzalemklooster ging, waar ik me heb voorbereid op mijn inkluising.

'Vond u uw gezicht mooi?'

'Hoe kan ik het gezicht dat God mij heeft gegeven lelijk vinden?'

'Bent u niet benieuwd hoe uw gezicht er nu uitziet?'

'Vroeger bekeek ik mijn gezicht met mijn ogen, tegenwoordig bekijk ik mijn gezicht met mijn vingers. Dan zie ik dat mijn gezicht veranderd is in een verzameling rimpels, dat ik de helft van mijn tanden mis en dat er steeds minder haren op mijn hoofd groeien en steeds meer op mijn kin.'

‘U overdrijft! Ik zie nog steeds dat u een mooie vrouw bent geweest. Ik wil best een keer een spiegel meenemen. Niemand zal het merken.’

Ik knik naar het kruisbeeld aan de muur.

Anna knikt ook naar het kruisbeeld. ‘Onze lieve Heer stoort zich heus niet aan een klein beetje nieuwsgierigheid van zijn beminde kluizenares.’ Dan wijst ze naar de brief op de plank boven de tafel en zegt: ‘Over nieuwsgierigheid gesproken: wat schrijft de pastoor in zijn brief?’

‘Ik denk dat jij wel weet wat erin staat.’

‘Ik denk het ook. Ze willen u uit de kluis zetten. Wat gaat u doen?’

‘Ik ben van plan mijn bejaarde poten een beetje stijf te houden, al weet ik nog niet hoe.’

‘De hele stad zal er schande van spreken als u uw kluis moet verlaten.’

‘Denk je?’

‘Natuurlijk! Wie aan suster Bertken komt, komt aan Utrecht. Ik begrijp niet dat die priesters dat niet begrijpen.’

‘Die priesters zitten met mij in hun maag. De aanwezigheid van zo’n lastige kluizenares doorkruist hun grootse dromen.’

‘Waarom kunnen ze niet wachten tot... tot...’

‘Tot ik dood en begraven ben?’

‘Zo bedoel ik het niet... Maar ook weer wel...’

‘Je hoeft je nooit te schamen voor de waarheid, Anna. Het komt er inderdaad op neer of de Buurkerk het kan opbrengen om te wachten tot mijn ziel deze aarde verlaat. Maar mensen, ook priesters, vinden wachten moeilijk. Wachten is een ambacht. De geestelijken van de Buurkerk zouden eigenlijk allemaal een poosje in deze kluis moeten gaan zitten om zich in dat ambacht te oefenen.’

‘Ik zou wel een weekje in uw kluis willen zitten, lekker

rustig! Maar nee, toch maar niet, niets voor mij, en ook niet voor mijn man, die zou zich zonder mij geen raad weten.'

Ik schud mijn hoofd en vraag: 'Wil je mijn kamerpot legen? En de kruik vullen met vers water?'

Anna lacht haar gele tanden opnieuw bloot. 'Altijd maar water, waarom nooit eens bier? Bier is gezonder dan water.'

Ik lach om het lachende gezicht van mijn bediende. 'Naast vlees en melk heb ik ook beloofd af te zien van bier en wijn.'

'Iedereen drinkt bier.'

'Ik ben niet iedereen.'

'Onze lieve Heer dronk wijn.'

'De pot, Anna, en de kruik. Alsjeblieft.'

Wanneer ze terugkeert met een lege kamerpot en een gevulde kruik, nemen we afscheid. Ik geef haar het scheermes mee om het te laten slijpen door de messenmaker. 'Tot over drie dagen,' zeg ik.

'Dat zei onze lieve Heer ook toen hij gekruisigd werd: tot over drie dagen,' zegt ze schalks.

'Ga nu maar, Anna.'

Ze wurmt zich weer zijdelings door de deuropening en draait het slot van de deur achter zich dicht.

Ik haal diep adem. Anna is nooit moeder geworden, misschien dat ze daarom zo kinderlijk is gebleven. We hebben wel eens over haar kinderloosheid gesproken. Ze zegt dat veel vrouwen tijdens de bevalling sterven. Ze zegt ook dat zij en haar man met kinderen niet in de kosterswoning boven de sacristie hadden kunnen blijven, omdat er geen kinderen mogen wonen in de kerk, behalve het kind in Maria's armen, want dat huilt nooit en doet nooit wilde spelletjes. Anna verstaat de kunst grote dingen klein te maken. Mensen als Anna hebben geen kluis nodig om zalig te worden.

De maandag na Maria-Tenhemelopneming

De beste uren van het etmaal vallen in het tweede deel van de nacht, tussen de metten en de lauden, wanneer zowel binnen als buiten de Buurkerk stilte heerst en wanneer de grens die het leven van de dood scheidt het dunste is. Dan houd ik mijn nachtelijke bedevaart. In het donker schuifel ik heen en weer. Ik zou een kaars kunnen ontsteken aan de kaars die dag en nacht buiten mijn koorvenster in een muurkandelaar brandt, maar dat doe ik niet. Ik heb er geen licht bij nodig, mijn huid weet waar de obstakels zijn. En ik ben nooit meer dan twee stappen verwijderd van de tafel waarop ik even kan leunen. Omdat het maandag is, bid ik voor de zielen in het vagevuur, want die hebben het vandaag extra zwaar. In het vagevuur wordt op de dag des Heren ook gerust, op zondag dooft het zuiverende vuur en staken de duivels hun kwellingen, maar op maandag begint de ellende van voor af aan. Daarom bid ik voor de zielen in de vuurpoel die opnieuw moeten wennen aan pijnen waaraan geen mens ooit wennen kan, ook niet na de dood.

Wanneer ik de lauden heb afgesloten met onzevaders en weesgegroeten ga ik naar bed voor een tweede slaap. De muggen laten me vannacht met rust. Ik dank God.

De bouwlieden zorgen ervoor dat ik niet door het derde gebed van de dag heen slaap. Het altaar voor de nieuwe Mariakapel is bijna voltooid. Binnenkort zal Onze-Lieve-Vrouwe-Ter-Nood-Gods er een nieuwe plaats krijgen, een ereplaats.

Na de priem zet ik de schaal op tafel. Uit de aarden kruik giet ik er een laagje water in. Met een natte lap was ik mijn hoofd en gezicht en hals. Ik trek mijn habijt op en haal de lap op en neer tussen mijn benen. Ik knoop de wimpel om mijn hoofd. Ik ruim de boel weer aan kant. Het waswater giet ik weg door het gootje.

Ik pak mijn evangelieboek in de landstaal en lees staande voor de lezenaar een gedeelte waarin Jezus een verlamde man geneest. Ik kauw de woorden, zoals ik dat ooit in het klooster heb geleerd. Wat deed Jezus, voor wie deed hij dat, wat doet hij vandaag voor mij? Wat zei hij, tegen wie zei hij dat, wat zegt hij vandaag tegen mij? Wat betekent dit voor vandaag, voor morgen, voor mijn eeuwige leven? Waarvoor moet ik hem vandaag danken, zijn zoete naam eren? Ik kauw en herkauw tot aan de terts.

De terts valt in de Buurkerk samen met de dagelijkse ochtendmis. Op maandag is dat altijd een mis die wordt verzorgd door de Zielenbroederschap, een genootschap van geestelijken en leken dat is opgericht om te bidden voor de vergeten zielen voor wie niemand meer bidt. Tijdens de mis staken de bouwlieden hun werkzaamheden. Ik zing het keervers uit het boek Job mee:

*Ontferm u over mij, u die mijn vrienden bent,
ontferm u, want Gods hand heeft mij getroffen.*

De eucharistie wordt me niet gebracht, men weet dat ik slechts eens per maand het sacrament ontvang.

Mijn ochtendmaaltijd bestaat uit brood met water en een vrucht. Ondertussen zwellen de geluiden in de kerk weer aan. Bouwlieden hervatten hun gezaag, geschaaf en getimmer. Aan altaren lezen priesters memoriemissen voor zielen die voorlopig nog niet worden vergeten, omdat ze hier op aarde rijk genoeg waren om tot lang na hun dood geestelijken voor hen te laten bidden. Lieden van allerlei slag betreden de Buurkerk om in de beschutting van dit godshuis hun wereldse zaken met elkaar te bespreken. Marskramers bezoeken de kerk, omdat ze er een paar witjes of stuivers hopen te verdienen. Marktkooplui komen door de noorder-

‘Verbaas laat zien wat hij aan verbeeldingskracht in huis heeft, en dat is veel.’

- *Friesch Dagblad over De ketter van Carthago*

Utrecht, 1511. Suster Bertken leeft al 54 jaar ingemetseld in een kluis, als ze een brief van pastoor Palinck krijgt. Haar kluis moet plaatsmaken voor een uitbreiding van de Buurkerk. Hoewel haar een nieuw onderkomen wordt beloofd, weigert ze te wijken voor de bouwplannen van de ambitieuze priester. Ze heeft immers gezworen te sterven in de kluis waarin ze zich levend heeft laten begraven. In haar verzet tegen pastoor Palinck toont de 84-jarige kluizenares zich opmerkelijk strijdbaar. En vindingrijk.

© MAIKEL SAMUELS

FRANS WILLEM VERBAAS (1962) schreef belangwekkende historische romans over bijzondere personen in de geschiedenis van de Europese spiritualiteit. *Suster Bertken* is de vierde grote roman in deze reeks. In 2020 verscheen *De ketter van Carthago*.

NUR 301

www.uitgeverijmozaiek.nl

